

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-66-79>

УДК 657.62: 658. 11: 005.5

СПЕЦИФІКА, ЕТАПИ ТА СУЧАСНІ СУТНІСНІ ОЗНАКИ ПРОЦЕСІВ КОНТРОЛЮ Й АНАЛІЗУ

SPECIFICITY, STAGES AND CURRENT ESSENTIAL SIGNS OF CONTROL AND ANALYSIS PROCESSES

Портоварас Тетяна Романівна

кандидат економічних наук, докторантка,
Західноукраїнський національний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2939-5101>

Лукановська Ірина Романівна

кандидат економічних наук, докторантка,
Західноукраїнський національний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5591-6487>

Portovaras Tetiana, Lukanovska Iryna
West Ukrainian National University

У процесі проведеного наукового дослідження доведено, що ефективність управління суб'єкта господарювання залежить від якості проведеного аналізу та контролю. Вони дозволяють визначити найбільш вдалі напрямки коригування економічних показників із врахуванням сучасних викликів. Запропоновано аналіз та контроль, як окремі функції управління, які дозволяють коригувати процес менеджменту та виявляти негативні тенденції у процесі прийняття управлінських рішень вважати основними складовими елементами ефективної системи управління. Виокремлено етапи підготовки щодо проведення аналізу і контролю діяльності сучасного підприємства, які дозволяють встановити прями та зворотні інформаційні потоки у системі управління. Ідентифіковано сутнісні ознаки сучасного аналізу та контролю суб'єктів господарювання, які базуються на вимогах міжнародної інтеграції, стандартизації та сталого розвитку у ринковому середовищі. Зроблено акцент на врахуванні інформаційних технологій при удосконаленні процесу аналізу і контролю з метою формування ефективних стратегій розвитку у конкурентному середовищі.

Ключові слова: аналіз, контроль, управління, суб'єкт господарювання, управлінські рішення.

New challenges and threats that arise in the course of business activity constantly require improvement of management analysis and control in order to reduce the level of influence of negative factors on the effectiveness of management decisions. In the course of the conducted scientific research, it was proved that the effectiveness of the management of the economic entity depends on the quality of the conducted analysis and control, which will allow to determine the directions of adjustment of economic indicators taking into account modern challenges. It is proposed to consider analysis and control as separate functions of management, which allow adjusting the management process and identifying negative trends in the process of making management decisions.

The stages of preparation for the analysis and control of the activity of a modern enterprise are highlighted, which will allow establishing direct and reverse information flows in its management system. Essential features of modern analysis and control of economic entities, which are based on the requirements of international integration, standardization and sustainable development in the market environment, have been identified. Essential features of modern analysis and control of economic entities, which are based on the requirements of international integration, standardization and sustainable development in the market environment, have been identified. Emphasis is placed on taking information technologies into account when improving the process of analysis and control with the aim of forming effective development strategies in a competitive environment.

It has been proven that economic analysis is a mechanism for managing the resources of a business entity, and control is a means of eliminating inaccuracies and inaccuracies in the process of implementing management decisions. The modern challenges of the market environment led to the improvement of the control and analysis system, which is evidence of the transition to a new stage of the development of the evaluation of the enterprise's activities. Considering the rapid development of computer technologies, it should be noted that the methodology

of conducting qualitative analysis and control for the purposes of managing a business entity in a competitive environment is insufficiently developed. Therefore, the subject of the following scientific studies is the use of computer technologies in the process of conducting qualitative analysis and control for the purposes of managing a business entity.

Keywords: analysis, control, management, business entity, management decisions.

Постановка проблеми. Загострення ринкової ситуації в Україні та воєнні дії призвели до погіршення якості діяльності суб'єктів господарювання. Тому в умовах нестабільності виникає потреба у проведенні якісного аналізу та контролю діяльності підприємства, що дозволить попередити та уникати в майбутньому негативному впливу як внутрішнього, так і зовнішнього середовища. Роль аналізу і контролю у процесі прийняття управлінських рішень постійно зростає, а його атрибути постійно змінюються відповідно до завдань, що ставить перед собою підприємство.

Нові виклики і загрози, які виникають у процесі діяльності суб'єкта господарювання постійно потребують удосконалення аналізу та контролю, які служать основою формування інформаційної бази управління, щоб знизити рівень впливу негативних факторів на ефективність управлінських рішень. У процесі проведеного наукового дослідження доведено, що ефективність управління суб'єкта господарювання залежить від якості проведеного аналізу та контролю, яке дозволить визначити напрямки коригування економічних показників із врахуванням сучасних викликів. Запропоновано, аналіз та контроль розглядати як важливі окремі функції, які дозволяють коригувати процес менеджменту та виявляти негативні тенденції у процесі прийняття управлінських рішень та вважати основними складовими елементами ефективної системи управління.

Для вирішення сучасних управлінських проблем важливо раціонально виокремити етапи підготовки щодо проведення аналізу і контролю діяльності сучасного підприємства, які дозволять встановити прямі та зворотні інформаційні потоки у системі управління. Першим кроком до вирішення такого завдання є ідентифікація сутнісних ознак сучасного аналізу та контролю суб'єктів господарювання, які базуються на вимогах міжнародної інтеграції, стандартизації та сталого розвитку у ринковому середовищі. Іншим, не менш важливим питанням, яке вимагає вирішення в науковому контексті є акцент на врахуванні інформаційних технологій при удосконаленні процесу аналізу і контролю з метою

формування ефективних стратегій розвитку у конкурентному середовищі.

Зважаючи на те, що економічний аналіз є механізмом управління ресурсами суб'єкта господарювання, а контроль виступає засобом для усунення некоректності та неточності у процесі виконання управлінських рішень, їх синергетичний ефект, безумовно, виступає тим чинником, який вимагає детального наукового розгляду. Таким чином, сучасні виклики ринкового середовища спонукають до удосконалення системи контролю і аналізу та переходу до нового етапу розвитку оцінки діяльності підприємства. Враховуючи стрімкий розвиток комп'ютерних технологій, слід відмітити, що недостатньо розроблена методологія проведення якісного аналізу та контролю для цілей управління суб'єкта господарювання у конкурентному середовищі є актуальним сучасним напрямом наукових пошукувань. А тому предметом наступних наукових досліджень має бути використання комп'ютерних технологій у процесі проведення якісного аналізу та контролю для цілей управління суб'єктом господарювання.

Це дає підставу для його детального дослідження та виокремлення його етапів, атрибутів та місця в сучасній економічній системі. Актуальність даного дослідження полягає у потребі обґрунтувати сучасних особливостей систем контролю і аналізу, які відповідатимуть умовам господарювання та враховуватимуть усі виклики сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження економічних умов у процесі діяльності суб'єктів господарювання завжди викликало особливий інтерес у науковців, як українських так і зарубіжних. Важливими елементам реалізації позитивних економічних заходів виступали аналіз та контроль. Щодо аналітичного дослідження діяльності підприємства, то М. Шестерняк відмічає що економічний аналіз має свою специфіку, яка є визначеною суб'єктом проведення аналізу, науковиця вважає, що «сучасний стан економічного аналізу можна охарактеризувати як абстрактно-логічний метод пізнання, котрий розширює сфери застосування та змінює свої завдання і функції, щоб адаптуватися до

нових умов господарювання» [6, с. 161].

Відповідно, Н. Синькевич, О. Краузе вважають, що економічний аналіз має удосконалюватись під впливом формування нових викликів у ринковому середовищі та при цьому орієнтуватись на загальні темпи розвитку ринкових відносин у суспільстві [5, С. 9-11].

Також, в наукових колах проблемі контролю якості діяльності суб'єкта господарювання приділили увагу такі вчені, як І.В. Назарова, яка констатує, що контроль є відображенням законних дій щодо різних сфер суспільних відносин. Акцент робиться на тому, що контроль здійснюється відповідно до норм законодавства як у державних органах так і на суб'єктах господарювання [3, с. 24].

Окрім цього, процес проведення контролю здійснюється здебільшого державними інституціями, а не державний контроль реалізують громадські організації [1, с. 34].

Таким чином, економічні категорії “аналіз” та “контроль” не тільки достатньо регламентовані законодавчо й здійснюються різними інституціями, але й перебувають під постійним впливом викликів сучасного середовища функціонування та потребують адаптації відповідно до цілей управління суб'єкта господарювання. Різні рівні управління зазнають постійних трансформацій, і тому важливо окреслити сучасні особливості систем контролю і аналізу з метою розуміння таких змін.

Розроблення відповідних рішень і проведення досліджень сприятиме розвитку теорії аналізу та контролю в умовах сучасної економіки, що дозволить уникати кризових ситуацій на підприємстві та підвищити ефективність управління.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Ця стаття має на меті дослідити сучасні атрибути системи аналізу та контролю та їх застосування для управління діяльністю суб'єкта господарювання.

Відповідно до поставленої мети визначено наступні завдання дослідження:

– обґрунтувати етапи аналітичної підготовки і контролю, дотримання яких у практиці дозволить приймати зважені та ефективні управлінські рішення;

– узагальнити особливості систем контролю і аналізу із врахуванням сучасних викликів ринкового середовища.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз та контроль є важливими елементами управління діяльності суб'єкта господарювання, які потребують постійного удосконалення їх методології та розширення

спектру дій залежно від існуючих викликів в середовищі функціонування. Роль аналізу у діяльності суб'єкта господарювання полягає у якісній оцінці показників системи управління підприємства, що дозволить розробити ефективну стратегію його розвитку орієнтуючись на його ціль та завдання. Він є проміжним етапом у процесі прийняття управлінських рішень та передбачає:

1) надання правильної оцінки фінансово-господарського стану суб'єкта господарювання;

2) оцінювання величини похибки від бажаного стану та розробка можливих варіантів їх досягнення;

3) формування системи показників, які найбільше впливають на рівень економічного розвитку підприємства.

На думку Б. М. Литвина, саме економічний аналіз виступає проміжною ланкою між функцією збирання інформації та функцією прийняття управлінських рішень, що робить його важливою функцією управління діяльністю суб'єкта господарювання та інструментом для виявлення резервів і можливостей щодо коригування системи управління [2, с. 6].

Науковець Савицька Г. В. вважає, що в основі усіх управлінських рішень мають бути точні економічні розрахунки та детальний аналіз усіх рівнів управління, які будуть обґрунтовані з економічної позиції і відповідатимуть реальному стану суб'єкта господарювання. Також, аналіз повинен передувати прийняттю управлінських рішень та обґрунтовувати з економічної точки зору, що дозволить йому ефективно функціонувати в конкурентному середовищі [4, с. 16].

Важливо підкреслити, що результати аналізу діяльності суб'єкта господарювання не є стабільними економічними показниками, вони постійно змінюються під впливом внутрішніх і зовнішніх факторів. Тому, важливим постає питання дослідження тенденції зміни показників та їх контроль за дотриманням нормативних документів (рис. 1).

Саме завдяки дослідженню цих зв'язків формується система управлінських рішень щодо підвищенню ефективності діяльності суб'єкта господарювання. Так, ефективність управління суб'єкта господарювання залежить в першу чергу від якості проведення аналітичного дослідження, яке дозволить визначити сильні та слабкі сторони його діяльності. Відповідно до отриманих економічних даних керівництво підприємства буде розробляти стратегію розвитку, спрямовану на усунення

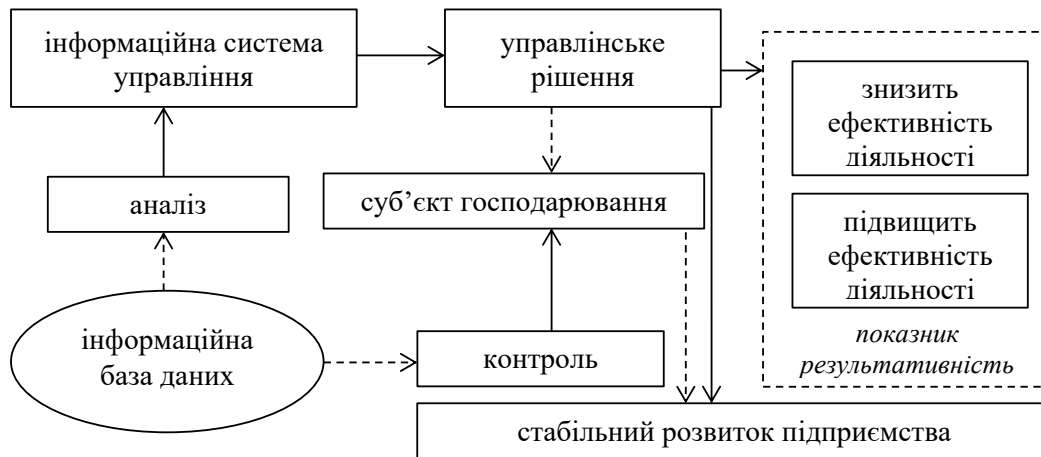

Рис. 1. Аналіз і контроль в системі управління суб'єктом господарювання

Джерело: сформовано автором самостійно

ризикових ситуацій у процесі діяльності підприємства та їх попередження. Не менш важливим елементом у процесі ефективного управління суб'єкта господарювання є контроль, який передбачає перевірку дотримання нормативно-правових документів у процесі діяльності та проведення аналітичного дослідження економічних процесів на підприємстві.

Контроль у діяльності суб'єкта господарювання відіграє важливу роль, оскільки він підтверджує або спростовує інформацію по фінансово-господарському стану суб'єкта господарювання. Тому цілком логічно, що контроль є окремою функцією управління, яка дозволяє коригувати управлінський процес та виявляти негативні тенденції.

Щоб процеси аналізу і контролю були максимально ефективними, оперативними та результативними, важливо для встановлення прямих і зворотних інформаційних потоків у системі управління суб'єкта дотримуватися раціональної послідовності їх проведення, яка, на наше переконання, має включати щонайменше п'ять послідовних етапів (табл. 1).

Поетапність проведення аналізу та контролю діяльності суб'єкта господарювання зменшує ризики прийняття не адекватних та неефективних управлінських рішень, що дозволить в подальшому виявлення шляхів для розробки заходів орієнтованих на підвищення прибутковості підприємства. Роль та практична цінність економічного аналізу у прийнятті управлінських рішень полягає в забезпеченні об'єктивної оцінки підприємства. Тому, у процесі проведення аналітич-

ного дослідження необхідно застосовувати різні види економічного аналізу, орієнтуючись на мету, цілі та завдання діяльності суб'єкта господарювання. Також, у процесі діяльності суб'єкта господарювання досліджуються різні види контролю (фінансовий контроль, банківський контроль, податковий контроль, митний контроль, валютний контроль, екологічний контроль), які дозволяють слідкувати за правильністю проведення фінансово-господарських операцій. Проте в останній час особливої актуальності набуває цифровізація, тому починає розвиватись новий напрям, який потребує аналізу та контролю відповідно до існуючих умов.

Стрімкий розвиток цифрових технологій відкриває як нові можливості, так і нові загрози. На даний момент закордонні суб'єкти господарювання націлюються на розвиток свого бізнесу із застосуванням цифрової економіки, що дає їм значні переваги. Проте, існує і безліч негативних аспектів цієї технологічно-соціальної трансформації: дезінформація про стан діяльності суб'єкта господарювання, постійна загроза кібератак, викрадення конфіденційної інформації, зловживання владою технологічних гігантів з метою зміцнення своїх позицій тощо.

Щодо урегулювання розвитку цифрової економіки Європейська Комісія розробила у 2021 році стратегічний план "Цифрове десятиліття" (Digital Decade) [7,8]. Основними пунктами даного документу виступає врегулювання питань розвитку інновацій та впровадження цифрових технологій у діяльність підприємств, що повинно забезпечити захист інтересів користувачів. Тому, важливим еле-

Таблиця 1

Етапи аналітичної підготовки і контролю для прийняття управлінських рішень

Етапи	Аналізу	Контролю
1	розроблення різних варіантів управлінського рішення	проведення контролю запропонованих управлінських рішень відповідно до нормативно-правової бази
2	встановлення меж (обмежень) щодо впровадження управлінських рішень в діяльність суб'єкта господарювання (наприклад, заборона удосконалення діяльності за рахунок заміни натуральних складників (запасів), штучними)	встановлення набору варіантів управлінських рішень, які не підлягають виконанню у зв'язку із можливою шкодою репутації та формуванням кризової ситуації на підприємстві і їх виключення з розгляду керівництвом
3	проведення розрахунків економічних показників щодо визначення рівня економічного розвитку суб'єкта господарювання після застосування обраного підходу	здійснення контролю за встановленими напрямками, наприклад за проведенням розрахунків економічних показників, на предмет дотримання нормативно-правових документів та законів при їх здійсненні
4	визначення міри та ваги впливу різних факторів на результати діяльності суб'єкта господарювання, зокрема й реалізації прийнятого рішення	аналіз виявлених відхилень по контрольованих показниках і розробка рекомендацій з усунення недоліків
5	ідентифікація нових показників, які визначають рівень ефективності управлінських рішень для їх використання з ціллю об'єднання подальших покращень	послідуюча оцінка результатів контролю та його впливу на ефективність діяльності суб'єкта господарювання

Джерело: узагальнено автором на основі [1- 10]

ментом в даному випадку є процес встановлення законодавства і нової політики щодо питань діяльності суб'єктів господарювання у період цифрових технологій. Також, не менш важливим постає питання аналізу та контролю в умовах цифровізації, що потребує формування нових методологій та методів його здійснення (рис. 2).

Виокремлені на рис. 2 особливості та їх результатний вплив на аналіз і контроль суттєво змінюють і сутнісні ознаки самих процесів аналізу й контролю. Дослідження таких змін і їх наслідків важлива дослідницька проблема, яка вимагає вирішення. Ти більше, що українські підприємства все більше починають орієнтуватись на діяльність, яка спрямована на використання інформаційних технологій. Тому, важливим постає питання щодо проведення аналізу та контролю з використанням цифрових технологій, які будуть враховувати специфіку діяльності суб'єкта господарювання та сучасні виклики ринкового середовища.

Висновки. Таким чином, економічний аналіз розглядається як механізм управління ресурсами суб'єкта господарювання, а контроль виступає засобом для усунення некоректності та неточності у процесі виконання управлінських рішень. Сучасні виклики ринкового середовища спонукали до удосконалення системи контролю і аналізу, що є свідченням переходу до нового етапу розвитку оцінки діяльності підприємства. Враховуючи стрімкий розвиток комп'ютерних технологій, слід відмітити, що недостатньо розробленою є методологія проведення якісного аналізу та контролю для цілей управління суб'єкта господарювання у конкурентному середовищі з використанням сучасних ІТ рішень. Власне саме такий напрям є актуальний для проведення подальших наукових пошуків і вирішення проблемних ситуацій, пов'язаних із застосуванням програмних продуктів і інноваційних методів аналізу та контролю, зокрема й штучного інтелекту.

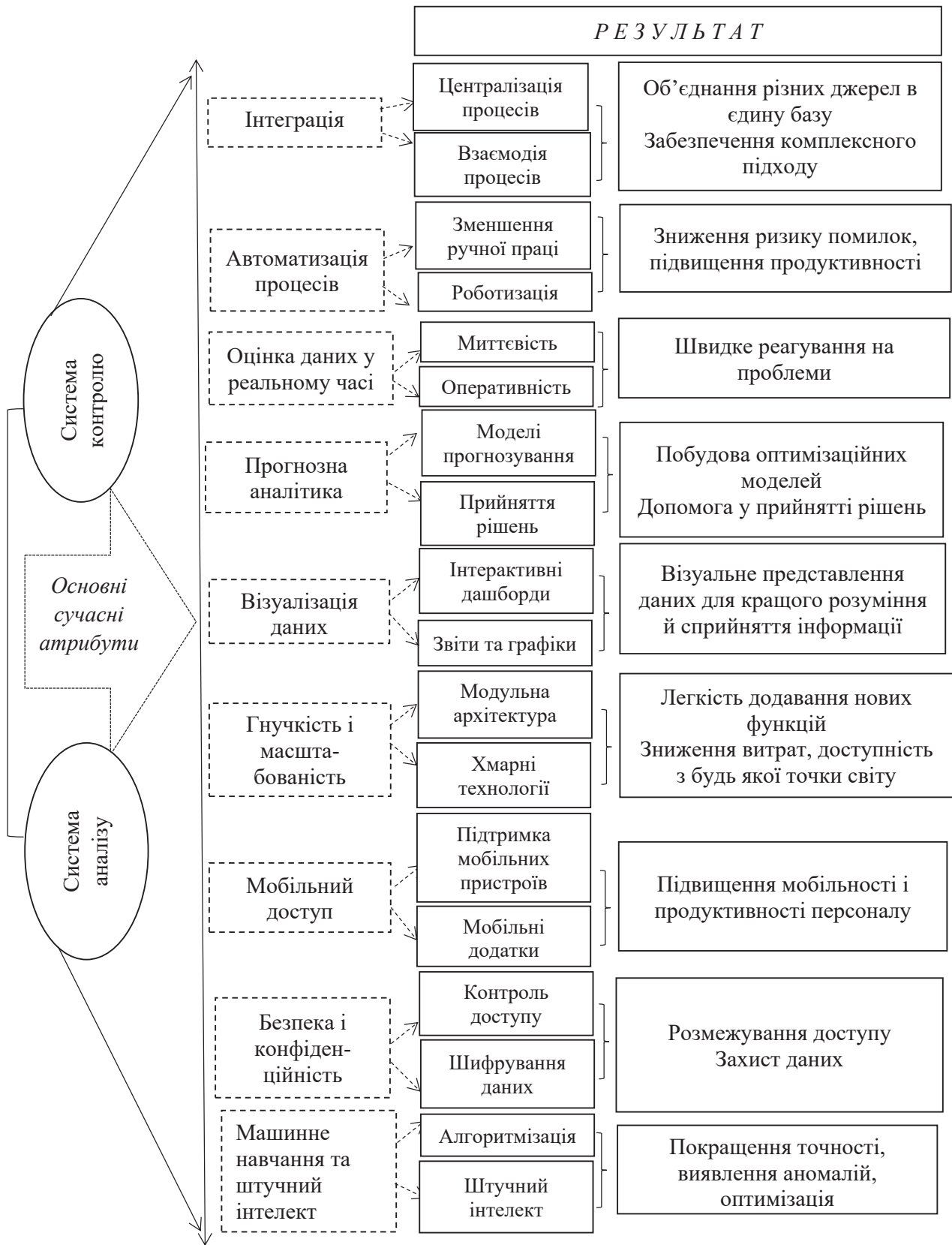

Рис. 2. Сучасні особливості систем контролю і аналізу

Джерело: сформовано автором самостійно

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гетманець О. П. Правове регулювання бюджетного контролю в Україні: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2009. 427 с.
2. Литвин Б.М., Аналіз господарської діяльності в будівництві: Навчальний посібник. Львів, Видавництво «Світ», 1992. 267 с.
3. Назаров І. В. Правовий статус Вищої ради юстиції: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10. Харків, 2005. 200 с.
4. Савицька Г.В. Економічний аналіз діяльності підприємства: навч. посібник. 2-ге вид., випр. і доп. Київ: Знання, 2005. 662 с
5. Синькевич Н., Краузе О. Економічний аналіз: перспективи розвитку в умовах діджиталізації економіки. *Галицький економічний вісник*. 2023. № 2 (81). С 7-15. URL: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2023.02.007 (дата звернення: 12.09.2024).
6. Шестерняк М.М. Сучасний економічний аналіз та його основні види. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Випуск 20. Частина 3. 2018. С. 158-162.
7. Цифровий компас – 2030: європейський шлях до цифрового десятиліття [Електронний ресурс] // EUforDigital.eu. – Режим доступу: <https://eufordigital.eu/uk/library/2030-digital-compass-the-european-way-for-the-digital-decade/> (дата звернення: 14.09.2024).
8. Digital Economy and Society Index (DESI) 2021. URL: <https://digitalstrategy.ec.europa.eu/en/library/digital-economy-and-society-index-desi-2021> (дата звернення: 18.09.2024).
9. Pappas I., Woodside A. Fuzzy-set Qualitative Comparative Analysis (fsQCA): guidelines for research practice information systems and marketing. *International Journal of Information Management*. 2021. Vol. 58. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0268401221000037?via%3Dihub> (дата звернення: 16.09.2024).
10. Schneider M., Somers M. Organizations as complex adaptive systems: implications of complexity theory for leadership research. *Leadership Quarterly*. 2006. Vol. 17, №. 4. P. 351-365.

REFERENCES:

1. Hetmanets O. P. (2009) Pravove rehulivannia biudzhethnoho kontroliu v Ukraini [Legal regulation of budget control in Ukraine] dys. ... d-ra yuryd. nauk: 12.00.0 [dissertation. ... Doctor of Law. Sciences: 12.00.07.]. Kharkiv. 427 p.
2. Lytvyn B.M. (1992) Analiz hospodarskoi diialnosti v budivnytstvi [Analysis of economic activity in construction] Navchalnyi posibnyk [Training manual]. Lviv, Vydavnytstvo «Svit». 267 p.
3. Nazarov I. V. (2005) Pravovyi status Vyshchoi rady yustytisii [Legal status of the High Council of Justice] dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.10. [dissertation. ... candidate law Sciences: 12.00.10.] Kharkiv. 200 p.
4. Savytska H.V. (2005) Ekonomichnyi analiz diialnosti pidprijemstva [Economic analysis of enterprise activity] navch. posibnyk. 2-he vyd., vypr. i dop [training. manual. 2nd ed., ed. and additional]. Kyiv: Znannia. 662 p.
5. Synkevych N., Krauze O. (2023) Ekonomichnyi analiz: perspektyvy rozvytku v umovakh didzhitalizatsii ekonomiky [Economic analysis: prospects for development in the conditions of digitalization of the economy]. *Halyskyi ekonomichnyi visnyk*, no 2 (81). pp. 7-15. Available at: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2023.02.007 (accessed September 12, 2024).
6. Shesterniak M.M. (2018) Suchasnyi ekonomichnyi analiz ta yoho osnovni vydy [Modern economic analysis and its main types]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*, no 20 (3). pp.158-162.
7. Tsyfrovyi kompas – 2030: yevropeyskyi shliakh do tsyfrovoho desiatylittia [Elektronnyi resurs] // EUforDigital.eu. – Rezhym dostupu: <https://eufordigital.eu/uk/library/2030-digital-compass-the-european-way-for-the-digital-decade/> (accessed September 14, 2024).
8. Digital Economy and Society Index (DESI) 2021. URL: <https://digitalstrategy.ec.europa.eu/en/library/digital-economy-and-society-index-desi-2021>(accessed September 18, 2024).
9. Pappas I., Woodside A. (2021). Fuzzy-set Qualitative Comparative Analysis (fsQCA): guidelines for research practice information systems and marketing. *International Journal of Information Management*, 58. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0268401221000037?via%3Dihu>. (accessed September 16, 2024).
10. Schneider M., Somers M. (2006). Organizations as complex adaptive systems: implications of complexity theory for leadership research. *Leadership Quarterly*, 17, 351-365.